

УДК 711.554

*М.А.Дружинін, к.т.н., доцент А.М.Плешкановська,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ САНІТАРНО-ЗАХИСНИХ ЗОН В ПЛАНУВАННІ МІСТА

Анотація: розглянуті деякі питання нормативної бази встановлення та експлуатації території санітарно-захисних зон. Окреслені окремі проблеми використання цих територій на сучасному етапі планування та забудови міста.

Останніми десятиріччями планування міського розвитку відбувається під знаком максимальної економії ресурсів, в першу чергу, земельних і енергетичних. Ще в 1953 році в матеріалах Римського клубу була сформульована ідеологія сталого розвитку населених місць, де ключова роль відводилась саме економії ресурсів задля забезпечення умов цивілізаційного розвитку для наступних поколінь.

Одночасно з цим в методологію містобудування впроваджувались такі поняття як «екологізація» та «гуманізація» міського середовища. Хоча ці терміни стали лише недавно лозунгами містобудування, проте їх змістовне та практичне наповнення реалізовувалось вже з початку 20-х років минулого століття, в першу чергу, в теорії соціалістичного розвитку та реконструкції міст. На тлі державної власності на землю та інші ресурси міського розвитку склалася нормативна база містобудівного проектування, в якій параметри функціонально-планувальної організації міст були, з сучасної точки зору, надлишковими. Одним з критеріїв екологізації середовища в сучасному розумінні стало створення санітарно-захисних зон від промислових підприємств, що мало гарантувати охорону здоров'я населення від шкідливого впливу викидів промисловості та інших джерел забруднення середовища. В передвоєнні роки були розроблені, а в повоєнні – дещо відкориговані такі нормативи як: класифікація промислових підприємств за категоріями шкідливості та розміри санітарно-захисних зон від підприємств до міської (житлової та громадської) забудови. Для цього були проведені експериментальні виміри забруднення, які базувалися на техніко-технологічних характеристиках виробництва тих років.

Ці нормативи зберегли своє значення і до теперішнього часу. Тут доречно навести визначення поняття «санітарно-захисна зона», її функції та параметри, які зафіксовані в діючих нормативних документах.

Чинними нормами планування і забудови міст та інших населених пунктів визначено вимоги щодо обов'язкового влаштування між промисловими

районами або підприємствами і житловою забудовою санітарно-захисних зон, розмір яких встановлюється залежно від ступеня санітарних шкідливостей підприємств.

Санітарно-захисна зона (СЗЗ) – це спеціально організована територія, що виділяється між джерелами шкідливих впливів промислових та інших підприємств і сельбищними об'єктами, яка призначена для зниження рівня шкідливих впливів до допустимих значень.

У перелік негативних впливів входять: виділення шкідливих і таких, що неприємно пахнуть, речовин в атмосферне повітря, поширення звуків різних частотних діапазонів, включаючи інфразвук і ультразвук, формування вібрацій, випромінювання електромагнітних хвиль, радіаційні фактори, біологічні чинники, поширення сейсмічних хвиль, вплив ударної повітряної хвилі та ін.

Ще в 70-х роках розміри СЗЗ досягали 10 км, що спричинювало чимало проблем, а саме: розміщення житлово-цивільних об'єктів, транспортна доступність тощо. Основним рішенням по зменшенню розмірів СЗЗ стало підвищення ефективності уловлювання та утилізації шкідливих викидів шляхом удосконалення технологічних процесів. Нові технології дозволили зменшити розміри СЗЗ в рази. В даний час максимальний розмір СЗЗ в Україні, згідно ДСП -173-96 становить 3 км [1].

Розміри СЗЗ для проєктованих, діючих або тих, що реконструюються, промислових об'єктів і виробництв встановлюються залежно від того, до якого класу шкідливості належить підприємство. Усі підприємства поділяються, за чинним законодавством, на 5 класів залежно від ступеня шкідливості промислових викидів, які виділяються в атмосферу, досконалості технологічних процесів на підприємстві, наявності очисних споруд. Орієнтовні розміри санітарно-захисних зон встановлені такі:

- промислові об'єкти та виробництва 1 класу – 1000 м;
- промислові об'єкти та виробництва 2 класу – 500 м;
- промислові об'єкти та виробництва 3 класу – 300 м;
- промислові об'єкти та виробництва 4 класу – 100 м;
- промислові об'єкти та виробництва 5 класу – 50 м.

За винятком двох виробництв: виробництво білково-вітамінного концентрату – СЗЗ 3000 м, і кар'єру з видобутку залізних руд відкритим способом з використанням вибухових приладів – СЗЗ 1500 м ([1], Додаток 4).

Підприємства так само класифікуються за галузевою спеціалізацією ([1], Додаток 4):

- хімічні підприємства і виробництва;
- металургійні, машинобудівні і металообробні підприємства і виробництва;
- підприємства з видобутку руд і нерудних копалин;

- виробництво будівельної промисловості;
- виробництво з обробки деревини;
- текстильні виробництва та виробництва легкої промисловості;
- виробництво з обробки тваринних продуктів;
- виробництво з обробки харчових продуктів і смакових речовин;
- санітарно-технічні споруди та установки комунального призначення.

Проблемним питанням є визначення розмірів СЗЗ для промислових вузлів, так як промислова агломерація робить на навколишнє середовище набагато серйозніший вплив, ніж окремо взяті підприємства. Для її визначення необхідно проводити комплексну оцінку шкідливих факторів від усіх джерел шкідливостей разом узятих окремих підприємств, виходячи з цієї оцінки вже можна встановити розмір єдиної СЗЗ для всіх підприємств комплексу. Про можливість створення СЗЗ промислових комплексів йдеться в п.5.8 [1] і в п. 4.7 [2].

СЗЗ не є резервною територією для розширення підприємства. В межах СЗЗ не допускається розміщення – житлових будівель, дитячих дошкільних установ, загальноосвітніх шкіл, закладів охорони здоров'я та відпочинку, спортивних споруд, садів, парків, садівницьких товариств й городів. Допускається розміщення – пожежних депо, бань, гаражів, складів (крім громадських та спеціалізованих продовольчих), поліклінік, науково-дослідних лабораторій, магазинів, навчальних закладів, виробничо-технічних училищ без гуртожитків, будівельних управлінь, пов'язаних з обслуговуванням даного та прилеглих підприємств (п. 5.12 [1]).

Територія СЗЗ повинна бути планувально організована, озеленена і упорядкована. Проектування озеленення санітарно-захисних зон має здійснюватися з урахуванням характеру промислових забруднень, а також місцевих природно-кліматичних і топографічних умов. Рослини, що використовуються для озеленення санітарно-захисних зон, повинні бути ефективними в санітарному відношенні і досить стійкими до забруднення атмосфери і ґрунтів промисловими викидами [3]. Мінімальна площа озеленення санітарно-захисних зон залежно від ширини зони повинна складати: до 300 м – 60 %, від 300 до 1000 м – 50 %, більше 1000 м – 40 % (п. 5.13 [1]).

Промислові підприємства слід розміщувати на височинах з хорошим природним провітрюванням, з підвітряного боку по відношенню до сельбищної території. При цьому слід орієнтуватися на середньорічну та сезонну розу вітрів, а так само на фонове забруднення і потенціал самоочищення природного середовища на конкретній території. Забороняється розміщувати нові, реконструювати існуючі промислові об'єкти, які є джерелами забруднення атмосфери, на територіях з фоновим забрудненням, яке перевищує гігієнічні

норми (п. 8.7 [1]).

Таким чином, санітарно-захисна зона – це містобудівний елемент, що вимагає свого проектування, організації, юридичної приналежності, цільового призначення, контролю та обслуговування, позначення й огороження.

Розглядаючи ці визначення та нормативи з точки зору сучасних завдань теорії та практики містобудування, можна сформулювати наступні проблеми (нормативні, містобудівні та правові) методології та нормування містобудівного проектування:

1) **необхідно визначити підходи до формування нової системи критеріїв щодо створення сучасної нормативної бази з цього питання.** Підставою для цього є наступне – докорінна зміна якості та техніко-технологічних характеристик промислових підприємств в постіндустріальний період; оцінка впливу території СЗЗ на компактність міського плану та систему міських інженерно-транспортних комунікацій; зміна відношення до міської території як до ресурсу, який має високу товарну вартість.

2) **визначення правового статусу СЗЗ в умовах різних форм власності на землю.** Раніше територія СЗЗ відносилась до території промислового підприємства або іншого об'єкта, від якого вона встановлювалась. Враховуючи можливість часткового освоєння цієї території під інші, допустимі, функції постає питання – кому належить території такого об'єкту? Оскільки діючими нормами в межах СЗЗ допускається, і практично це здійснюється, будівництво об'єктів допоміжного чи іншого призначення, які можуть належати різним власникам, виникає питання про встановлення прав земле власності на різні ділянки санітарно-захисної зони. А також, форм власності – власність чи оренда (довгострокова або короткострокова). При цьому виникає питання: у кого орендується ця земля – у підприємства чи у міста? В першому випадку орендна плата за користування землею в межах СЗЗ має сплачуватись підприємству, а в другому випадку безпосередньо місту.

У випадку спільної СЗЗ (тобто такої, що утворюється за рахунок накладання СЗЗ окремих підприємств одна на одну) – хто є власником цієї території, хто сплачує податок на цю землю або в якій пропорції він розподіляється.

3) **проблема можливої зміни розміру СЗЗ для існуючого підприємства.** Наприклад, у зв'язку зі зміною техніко-технологічних характеристик або зростання обсягів його виробництва – це може призвести до підвищення класу шкідливості та, як наслідок, збільшення розміру СЗЗ або навпаки. Другий приклад, коли в умовах групи підприємств (промисловий район чи промисловий вузол) зміна технологічного профілю одного окремого підприємства, навіть за умови збереження власного класу шкідливості, може

призвести до зміни хімічного складу сукупних викидів та збільшення розміру агрегованої СЗЗ.

Наведений вище перелік проблем не є вичерпним і може бути доповнений в ході дослідження означеної теми.

Список використаних джерел:

1. ДСП 173-96. Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів. – К.: Міністерство охорони здоров'я України, 1996. – 84 с.
2. ДБН 360-92**. Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень. – К.: Мінбудархітектура України, 2000. – 113 с.
3. Руководство по проектированию санитарно-защитных зон промышленных предприятий. – М.: Стройиздат, 1984.
4. Солуха Б.В., Фукс Г.Б. Міська екологія / Б.В. Солуха, Г.Б. Фукс. – К.: КНУБА, 2003. – 337 с.
5. Чистякова С. Б. Охрана окружающей среды. – М.: Стройиздат, 1988. – 272 с.

Аннотация

В статье рассмотрены некоторые вопросы нормативной базы устройства и эксплуатации территории санитарно-защитных зон. Обозначены отдельные проблемы использования этих территорий на современном этапе планировки и застройки города.

Annotation

The article examines some of the issues establishing and operating area of sanitary protection zones. Outlined some of the problems using these areas at this stage of planning and development of the city.